

חנה יוגב חלק א – ראיון עם רחל מצר

תמלול נירה פנוסו 2020

היום 29 ביולי 1989 אנחנו יושבות בבית שלי עם רחל, במקום מאוד יפה ושקט מסביב, שומעים רק ציפורים ועכשיו נתחיל:

אני נולדתי בברטיסלבה ב-9 במרץ 1921, הייתי הבת הבכורה והיו לי עוד אח ואחות. האח הספיק בינתיים לעלות ארצה ואחותי נשלחה. אנחנו לא יודעים מה שקרה איתה. זה היה בית די מסורתי, אפשר להגיד, אבל לא אורתודוקסי. הלכו לבית הספר, וכן, היה כשר הכול, אבל היה מותר להדליק את האור בשבת ולא מאוד-מאוד אדוק. אבל הבית כן היה ציוני. אימא שלי, מאז שאני זוכרת אותה הייתה בוויצו, והייתי בתנועה, במכבי הצעיר. זאת הייתה תנועה שהייתה גם עיונית וגם ספורטיבית. הלכנו ביום שישי לפעולות ויחד עם זה גם היה ספורט, גם התעמלות בפרט, ובזה אני השתתפתי. לא רק זה, אלא ההורים הקדישו לילדים את המקסימום שבמקסימום, מה שרק רצית יכולת לעשות. אז יכולת להתחיל בבלט, שאני מאוד אהבתי, ואחר כך זה היה החלקה על הקרח, אחר כך זה היה סקי, אחר כך פסנתר, מה שילד יהודי יכול לחלום. מה שהכי אהבתי זה היה בלט. את ההתעמלות עשיתי רק בגלל זה שבתנועה כל הבנות החשובות הלכו להתעמלות.

בלימודים לא הצטיינתי בכלל. הלכתי לבית הספר כי צריך ללכת לבית הספר אבל בכלל לא אהבתי את הלימודים. זה היה לי מין עול כזה וכול הזמן הייתי צריכה לעשות את השיעורים וזה נורא הכביד עלי. כמובן שאבא שלי לא היה מרוצה מזה. מה שהיה הכי קשה זה מתמטיקה. ואז קיבלתי שיעורי עזר במתמטיקה ואז עוד יותר הכביד עלי מכיוון שהייתי צריכה נוסף ללימודים גם שיעורי עזר.

בגיל 16 זה בעצם התחיל להיות גרוע בצ'כוסלובקיה. זאת אומרת לא כל כך גרוע שההורים ירגישו בזה, אלא אנחנו בבית הספר בהחלט הרגשנו בזה כי אני הלכתי לבית ספר גרמני. כי היהודים רצו תמיד שהילדים שלהם יהיו הכי-הכי. הכי-הכי אינטליגנטים והכי מתקדמים והלמידה הייתה בבית הספר הגרמני הכי רציני. מי שהלך לגימנסיה הריאלית זה היה פירמה. זה כאילו שאת הולכת לבית ספר יוקרתי. אבל בגיל 16 זה התחיל להיות מאוד לא נעים. המורים כבר נתנו לנו להרגיש שאנחנו ירודים. כמובן שההורים שלי לא הרגישו בזה מכיוון שהם היו בסביבות יהודיות ובקהילה בין היהודים והם היו משוכנעים שלהם לא יקרה שום דבר. זה לא יכול לקרות. אבל דה פקטו יצאתי בגיל 16 מבית הספר הגרמני והעבירו אותי לבית ספר של פקידות. זה היה לימודים של שנתיים שנורא סבלתי מזה כי בשום אופן לא רציתי. לא היה לי זיק של פקידה. למדנו איך כותבים כל כך מהר, איך קראו לזה? קצרנות. זה היה לי קשה. ולשבת ולכתוב על מכונת כתיבה וכל מיני דברים כאלה שבהחלט לא היו בראש שלי. בהחלט לא. אבל אבא חשב שאם כבר אני לא לומדת בתיכון אז שיהיה לי איזה מקצוע. אבל הוא בחר לי את המקצוע ואני לא בא לי בכלל על המקצוע הזה. חוץ מזה שהוא נתן לי לכתוב אצלו במשרד את המכתבים והוא אף פעם לא היה מרוצה ממה שאני עושה כי הראש שלי בכלל לא היה בזה.

ב-1939 החברה שלי החליטו ללכת להכשרה. ואז היה לי קרב גדול מאוד עם ההורים כי אני בכל אופן רציתי להשתתף בהכשרה. הכשרה זה היה במין עיירה אצל איזה בית שהוא נעזב והיו איזה 20-25 צעירים והם עבדו בחוות של יהודים עשירים. הבנות כמובן לא עבדו, הן היו בבית ובישלו בשביל הבחורים וכיבסו בידיים בשביל הבחורים, אז עוד לא היו מכונות כביסה. וההורים שלי חשבו – נו זהו. הילדה מתחילה להשתגע. מה היא צריכה את זה? יש לה את הכול בבית, מכבסים לה, עושים לה, מבשלים לה עושים לה את הכול, והיא הולכת לעבוד ולהסתדר בהכשרה. אבל היה לי מזל, המשפחה הייתה מאוד-מאוד גדולה, מצד אבי היו תשעה ילדים ומצד אמי שישה ילדים. כל המשפחה מצד אבי היו בברטיסלבה. כולם חוץ

מאחד אולי שלא. לכולם היו 2-3 ילדים והאח הקטן של אבא שלי היה רופא ילדים והוא היה מאוד-מאוד ציוני ועבד אתי והוא עזר לי לשכנע את אבא שייתן לי ללכת להכשרה. טוב, אז יש מישהו קצת חריג במשפחה, לא נורא.

אז אני כבר הלכתי עם אברי. הוא היה במכבי המדריך שלי לספורט. כל הבנות השתגעו אחריו ואני השגתי אותו. אנחנו יצאנו ביחד להכשרה עם עוד כ-18 חבר'ה, אני הייתי שם הכי צעירה, הייתי בת 17 וחצי. כל היתר היו יותר מבוגרים והרגשתי נהדר, כולם פינקו אותי. לא עשיתי הרבה, אולי לקלוף תפוחי אדמה ולעשות מצב רוח טוב כי תמיד היה מאוד שמח. ומה הייתה רוב העבודה? לקחת את האוכל, לארוז אותו וללכת לשדות להביא אותו לבחורים. זה היה נורא נחמד. כי השדות היו יפים וזה היה רחוק ממני, מתי אני ושדות... עם שמלה, אני חושבת שלא הלכנו כל כך במכנסיים, ומטפחת ראש כזאת. זה היה נורא נחמד, אז הבחורים אכלו, בינתיים גם עשינו רומנטיקה העיקר היה מאוד-מאוד נחמד.

אני ואברי החלטנו מה שלא יהיה – אנחנו עולים ארצה. ובהחלטה הזאת אני באתי הביתה ואמרתי זהו זה, אני עולה ארצה. אז אבא אמר, רק בתנאי אחד, אם את הולכת לבית ספר. ומכל הבחירות יצא ללכת לבית הספר החקלאי לשנתיים, וזה עלה הון תועפות. זה היה עם סרטיפיקט כמובן, זה עלה הרבה מאוד כסף. התאריך היה 21 בדצמבר 1939, וההכשרה, אני לא יודעת אם היא נמשכה או התפרקה, בכל אופן זה התחיל להיות מאוד לא נעים בצ'קוסלובקיה ואז... טוב אז אבא חשב בסדר, שילם הון תועפות, ונפרדתי מכול הדודים והדודות וכל דודה נתנה לי איזה מתנה. כך התווספו לי איזה שמונה-תשע שרשראות זהב, שעכשיו אצל רינה. ואחת נתנה לי שמיכה, שנייה נתנה לי את הצמיד הזה, העיקר אני יצאתי עם שתי מזוודות ענקיות לתחנת הרכבת בברטיסלבה. ואימא לא באה, רק אבא. מאמא לא באה כי גם אני שונאת נורא להיפרד וגם היא לא אהבה את זה ובעצם יצאתי כאילו אני גומרת בית ספר ואני חוזרת עוד שנתיים. נכנסתי לתוך קרון ואבא נורא התרגש וכבר נורא רציתי שהרכבת תזוז, והיא זזה, ואז נורא בכיתי. מולי ישבה בחורה אחת ואז התחלנו לדבר. מתברר שגם היא נוסעת למשק פועלות וזאת הייתה שרה יערי, את בטח לא מכירה. בכל אופן החבר שלה היה מאותה העיר איפה שהיינו בהכשרה ואני היכרתי אותו. זה היה ממש במקרה, ואז החלטנו שאנחנו לא זזות האחת בלי השנייה כי אנחנו שתינו אף פעם לא יצאנו מחוץ לצ'קוסלובקיה, מאז אותו רגע בקרון. אמנם הייתי בהונגריה אבל לא עשיתי נסיעה כזאת ארוכה אף פעם ולא ידעתי מה מחכה לי. אז אנחנו נסענו ברכבת עד טרייסט, ובטרייסט ירדנו, שם היינו יום אחד ואחר כך עלינו על האנייה גלילאה, שהייתה אניית פאר כזאת, אנייה לבילויים בעצם. היינו שם 40-50 חבר'ה שיצאו בעצם ביחד מברטיסלבה, ביניהם גם חביבה רייך. באותה האנייה באותה העלייה. אז אני לא זוכרת שום דבר מיוחד אני רק זוכרת שהיא הייתה השומר הצעיר ואני הייתי מכבי הצעיר. היינו שישה ימים על האנייה, היה נורא נחמד, אני זוכרת, היו המלחים והקפטנים, כולם היו איטלקים ואני זוכרת הרבה מוזיקה איטלקית בערבים. הייתה עלייה נורא נחמדה.

תוך שישה ימים הגענו ארצה וירדנו בחיפה. מעניין שלא ידענו בכלל מה שמחכה לנו. היו שם כל מיני נשים שבאו "לחטוף" בנות בשביל המשק פועלות שלהן. אנחנו עם שרה החלטנו דבר אחד – לנהלל אנחנו לא הולכים כי יש לנו בחורים ונהללל סיפרו ששם אסור לבחורים להיכנס לבקר בנות, ובכלל זה פוריטני כזה וזה לא בשבילנו. הייתה שם מדריכה אחת והיא אמרה בואו לחדרה. שאלנו מה זה חדרה אז היא אמרה זאת מושבה. ואז הייתה באמת מושבה ובחוץ לארץ אמרו מושבה זה הרבה אוהלים ומאוד שמח. אוכלים ושותים כל היום ורוקדים – זה היה אצלנו מושבה. נו אז נסענו-נסענו-נסענו והגענו לחדרה וראינו שזאת עיר קטנה בעצם, הייתה תחנת אגד וחיכתה לנו עגלה עם בת שהיא הייתה העגלונית. ככה זה היה. זה היה נורא נחמד. עלינו לעגלה ונסענו-נסענו ופתאום באנו אל השער, ורואים הרבה מאוד דשאים ורואים שני בתים, אפילו על קומות. והכול נורא מסודר ומאוד נקי והרבה-הרבה-הרבה-הרבה בנות. אז התברר שזה משק פועלות ולא היה כל כך מקום. ואז אפילו ישנו ביחד

במיטה אחת בהתחלה עם שרה, כי החלטנו שאנחנו לא נפרדות. היא הייתה כזאת פרח כזה עדין, עם עיניים כחולות ומאוד-מאוד יפה ואני הייתי היותר חזקה הזאת ועשינו את הכול ביחד. התחלנו ללמוד עברית, לא ידענו אף מילה, אני לא ידעתי בכלל עברית. היה לנו מורה שהיה נורא מצחיק, שהיה נראה נורא מצחיק, אני זוכרת שרק צחקנו ממנו. אז חצי יום למדנו וחצי יום עבדנו. הבחורות המרכזיות הן עבדו בגן-ירק, הן היו החזקות. הבחורות שהיו נראות כמו פרחים עבדו בפרחים ובנוי. אז ככה, אני עבדתי בגן הירק והמדריך היה כאילו שהוא בא מארץ שיש עבדים. הוא התנהג אלינו כמו עבדים, אנחנו היינו צריכים לעשות את הכול. גן ירק היה צריך לנסוע חצי שעה מהמשק, אז גם כן על עגלה עם סוס נסענו עגלה מלאת בחורות עם מטפחות ראש ומכנסיים קצרים ועשינו בגן הירק את הכול, אינסטלציה, עידור, עישוב, הורדת הפרי, להוביל אותו לתנובה לחדרה, הכול אנחנו עשינו. בינתיים כבר למדנו עברית ובינתיים אברי נסע בעלייה בלתי לגלית והוא היה בדרך איזה חצי שנה לפחות, ביחד עם ישראל, ישראל של הבחורה הזאת. כשהם הגיעו לעתלית אנחנו קיבלנו ידיעה שהם הגיעו, אבל בעתלית הם היו שבויים על ידי האנגלים, ואי-אפשר היה לבקר אצלם בתוך המחנה. היו שלוש-ארבע גדרות תיל, ואנחנו בשבתות עשינו טרמפים עם ערבים, לבקר אצלם. אני זוכרת ששתינו לבשנו חצאיות כחולות עם קפלים, עם חולצה לבנה, היינו יפות-יפות (מתלהבת) ואז עמדנו שם ליד הגדר וצעקנו. זה היה מרחק של מטרים. בכול אופן זאת הייתה תקופה קשה. בתקופה הזאת עוד התכתבתי דרך הצלב האדום עם ההורים שלי. זה היה ב-1943 כשהיה אפשר לכתוב רק על דפים מיוחדים שהיה מותר לכתוב 25 מילים ולא יותר. ככה התכתבנו עם ההורים.

יום אחד יפה הבחורים השתחררו וכל משק הפועלות עמד על הראש כי הבחורים מגיעים. איזו התרגשות! אז בא בחור אחד נמוך ואחד גבוה מאוד אז הם החליטו שהגבוה הוא שלי ושל שרה הנמוך וזה בדיוק היה הפוך (צוחקת). למדריכה היה פרינציפ אחד: אם יש לך בחור קבוע זה מותר. אבל להתעופף מבחור לבחור זה לא. אז מה עשינו? היינו ארבע בחורות בחדר, שתיים עברו לגור בחדר אחר ואנחנו שתי משפחות היינו, שני זוגות גרנו בחדר אחד. אבל את הרומנטיקות עשינו בפרדס בתוך שוחות.

היה פרדס בתוך משק הפועלות – משגע! משגע, בכלל היה שם תמיד ריח נורא טוב כי היו שם תמיד ערוגות של פרחים שגידלנו והיה פרדס בתוך המשק, עם שוחות נורא מסודרות. כל הבחורות עשו את זה. עבדו מאוד-מאוד קשה. אבל טוב שעבדו כי שם למדתי לעבוד מפני שבחיים שלי לא עבדתי בעבודה פיזית. הייתה גם תורנות במטבח שכולם שנאו. היה איזה חודשיים בניקיון שכולם שנאו. היינו צריכים גם לכבס לבד, שגם לא הייתי רגילה, את הכול עשו לי בבית. בכל אופן התקופה של משק הפועלות היא זיכרון מאוד-מאוד נעים. נחמד כזה. היחסים בין הבחורות היו מאוד-מאוד טובים, בינה לא הייתה, אני הייתי לבד רק עם השרה הזאת. הבחורים יצאו למעלה החמישה. שם היו כל הבחורים של ההכשרה. הם עבדו שם בסיקול. כל הזמן עם אבנים גדולות שהיו צריכים להוציא, ושמה לא היו בחורות, רק לאה הוטר, זאת אימא של נתן. היא הייתה הבחורה היחידה. אז מרוב בחורים, היו הרבה בחורים שלא היו להם בחורות. אז הלכו לחפש בחורות. אז הגיעו לתלפיות ואז הביאו את בינה ואת קפסי ואת לאה נון, וכל אלה. והן באמת מצאו להן בחורים בתוך הגרעין שלנו. אני ושרה כל פעם באנו לבקר למעלה החמישה ושרה, ארבעה חודשים לפני סיום משק הפועלות החליטה שזהו, נשבר לה. היא לא גומרת את המשק פועלות. היום היא כבר איזה חמישים שנה נשואה אז אני אומרת מה זה כל כך בער לה. היא נורא צוחקת כי היא לא גמרה את הארבעה חודשים. אני הבטחתי להורים שלי לגמור מה שלא יהיה ורק אחר כך אני אתחתן. ואני עמדתי בהחלטה הזאת. בינתיים הם עזבו את מעלה החמישה ועברו לעיינות. עיינות זה מה שהיום רמת דוד. קראו לזה קבוצת עיינות. הם הגיעו לשם וגרו שם במבנים של מחצלות בסוכות. והמועדון – זה היה אוהל ענק. משהו גדול מאוד. שמה התאספו בכל ערב כל החבריה. באוהל הזה התנהלו בעצם כל החיים החברתיים. כי לא היה בעצם כל כך מה

לעשות, חוץ מרומנטיקה. לא היה מה לעשות. בתוך הסוכות היו שתי מיטות, בקושי היה שם איזה שולחן או משהו אז ישבנו ביחד ושרנו, כמו שזה כתוב. עד שאני גמרתי בכבוד את משק הפועלות. הייתה מסיבה גדולה מאוד ורקדנו את הבסדה, את הריקוד הצ'כי, שמונה בחורות. זו הייתה הצלחה עצומה. ובעצם נורא הצטערו שאנחנו גומרים לעבוד כי בסוף היינו כאלה פועלות טובות, בגן הירקות בכלל. אז הייתה אפשרות, המדריך הנצלן הזה, הוא אמר – מי שנשארתי אני משלם. אני בחיים שלי לא הרווחתי גרוש אחד. אז אני החלטתי חודש ימים אני נשארת שם לעבוד, ואני הרווחתי כמה לירות. בשביל הכמה לירות האלה אני קניתי לי שטיח על המיטה וקניתי ווילונות בשביל החדר ואולי איזו צנצנת. שיהיה מה לשים בחדר המשפחה. בסדר. אז גמרתי את המשק פועלות וקניתי את הדברים ואז התחתנו.

התחתנו בנהלל. כל הזוגות הצ'כים התחתנו בנהלל אצל השוחט. הוא היה השוחט והיה גם, אני חושבת המוהל והוא היה הכול. הלכנו ברגל לנהלל. היה בוץ, היה חורף, כל אחד לבש את הדבר הכי יפה שהיה לו ובעצם לא היה אפילו כסף לטבעות. לי היה פה דוד אחד ויחיד, זה היה צחוק כזה, הזמנתי אותו לחתונה, והוא רגיל לבוא לחתונה, לבש חליפה יפה ועניבה והביא לי את טבעת הנישואין הזאת. אחר כך שאלתי אותו כמה זה עלה, זה עלה שתי לירות וזה היה הון תועפות. כולן קינאו בי שיש לי טבעת. אחר כך לפעמים הטבעת הלכה בזמן החתונה אצל זוג אחר, כי פשוט לא הייתה טבעת. והמזג אוויר הזה, היה בוץ ובוץ והוא בא בחליפה הזאת עם הבוץ אל תשאלו איך הוא היה נראה עם החליפה הזאת עם הבוץ. בקושי היו מגפיים. העיקר – בסוף, אחרי החופה הוא נסע, כי לא נשאר הרבה לעשות אחרי החתונה, רק מסיבה.

המסיבה זה היו דברים שגנבו בקיבוץ. גנבו שמנת ועשו מזה קצפת. וגנבו פירות. וקצת דברים קיבלו מהמשק. אבל כל רגע הייתה חתונה, זה לא היה משהו מיוחד, כולם התחתנו שם. העיקר שהמסיבה שלי הייתה מאוד-מאוד יפה ורקדנו הרבה ושרנו הרבה. ואחר כך קיבלתי איזה חדר בתוך צריף שהוא היה בקושי שלוש-על-ארבע ושמה – מה הייתה המתנה של הקיבוץ? זר פרחים. לא קיבלו בכלל מתנות, שום דבר לא קיבלו, אבל היה נורא שמח. ממש שמח, וסך הכול היינו נורא צעירים. הוותיקים היו אולי עשר שנים מבוגרים מאתנו אבל הם עשו רושם כאלה מבוגרים שבכלל אי-אפשר לתאר. כל בוקר עבדתי בחדר האוכל הם ביקשו ממני דג מלוח. עוד דג מלוח ועוד דג מלוח. העיקר – התקופה בעיינות נשארה בזיכרוני מאוד-מאוד יפה, מאוד רומנטית. אחר כך החברה מגבע, מירצ'יק ונעמי (בוקסבאום) וקוגל הצטרפו אלינו לאט-לאט ואז התחיל להתרקם הרעיון ללכת להתיישבות במקום שאין בו שום דבר. שמתחיל מחדש. ומרוב שמות פתאום מישהו שמע על... עוד לא היה שם בכלל לשדה נחמיה אז, והתחילו לבוא זוגות אלינו לעיינות. זאב שוהם עם מישהו ויצחק פימנטל עם מישהו, שכבר לא נמצאים פה, והיו תמיד שיחות מאוד גבוהות על אידיאולוגיה ועל העבר ומה עשינו ומה לא עשינו אבל הרגשנו שהולך להיות איזשהו קליק. גם זוגות מאתנו נסעו הנה, והיכרנו קצת את ההולנדים. הרגשנו שאנחנו חושבים שזה הצירוף הכי טוב: עם ההולנדים האלה ועם הווינאים האלה, ואז לאט-לאט עברנו הנה.

עברנו הנה, כשאני באתי ניבנו הבתים הראשונים מול חדר האוכל. אלה של שלוש-על-ארבע. אותי הכניסו לגור עם שלומית ועם בעלה והיא הייתה בהריון עם רוני. זה בדיוק היה הצירוף, אני עם אברי ביחד עם שניהם. בתוך החדר, כן, ככה. ועוד לא היו רשתות ועוד לא היו חלונות והיו המון יתושים – זה אני זוכרת. היה איזה צריף שקראו לו צריף מזכירות. בחדר ראשון הייתה מזכירות, בחדר השני היה משהו, בחדר השלישי היו הבגדים של כל הקיבוץ. כל הקיבוץ! עשו איזה ברזל כזה, כי לא היו ארונות בחדרים וכל אחד הביא לשם את כל הבגדים. אז עשו ווילון ושם אני גרתי. על ידי הייתה מתפרת החברים. בשבתות הגיע לשם גם רופא שיניים שהביא איזה מחוטל כזה, (מכשיר – נ.פ) שלוחצים עם הרגליים. אבל החדר היה נהדר כי בעצם כאילו היינו לבד כן? זאת אומרת שפרטיות לא הייתה, בכלל פרטיות לא היה קיים כל כך. כל החיים הרומנטיים התנהלו בעצם על יד הבניאס. היה אי האהבה הזה, איזה

מקום שהזמינו אותו ורוב הרומנטיקה בעצם התנהלה בטבע. ממש בטבע. אחר כך הביאו איזה צריף שהוא היום עומד איפה שהכביש הראשי, על יד חדר האוכל, צריף כזה ארוך ושם גרו כמה משפחות. אני לא גרתי שם אני רק זוכרת שהיו תעלות, על יד כל מבנה עשו תעלות פן תהיה איזו התקפה ערבית וצריך מהר להיכנס לתעלה. אני זוכרת שהייתי בהריון עם רינה והלכתי לבקר שמה בצריף את מישהו וזבנג נפלתי לתוך התעלה הזאת. והייתי אומללה. חשבתי, אם אני נופלת עם הבטן הזאת בטוח שקורה משהו לתינוק. ואז הבעל הראשון של נעמי בוקסבאום, רפי (רייס) לקח אותי, הוא למד רפואה, הוא כמעט גמר, לקח אותי בשקט והסביר לי שאני לא צריכה לדאוג, ששומעים את התינוק ולא צריכה לדאוג משום דבר הכול יהיה בסדר. כל הבחורות האלה, כל הכיתה של רינה, היינו כולן ביחד בהריון. איתן נויירט, אמנון, ותרצה לווננו, יאיר שלח, כל הכיתה הזאת כולנו היינו ביחד בהריון. מי עוד? נעמי עם עדנה, נכון, כולנו לבשנו את המכנסיים הארוכים עם הכתפיות וחולצות עם שרוול ארוך כדי שהיתושים לא יעקצו אותנו. כי אז הייתה קדחת. היינו נראות נורא מצחיקות עם המכנסיים ועם הבטן הגדולה. אז עוד היה חדר האוכל הישן. ותמיד ישבנו לפני חדר האוכל לקשקש כי החדרים היו כל כך לא מסודרים. כלום לא היה בתוך החדר. תמיד ישבו ביחד ופטפטו ביחד ועשו צחוק ביחד. את הבחורות, בטח שמעת כבר, שלחו לכל מיני קיבוצים איזה חודש לפני הלידה, פחדו שילדו פה ואין פה שום דבר שיכול לעזור להן. אני הצלחתי את שלושת הילדים שלי ללדת ככה, בלי לחכות יום אחד. זה היה ממש-ממש במזל.

כשתפשו אותי צירי הלידה של רינה אז בדיוק בבוקר למחרת הייתי צריכה לנסוע לאיזה קיבוץ. אני בקושי תפשתי שזה צירי לידה, גם לא רציתי להעיר את אברי כי לא היה לי נעים, הוא יכנס לפניקה. עשיתי חשבון שממילא בחמש-חמש וחצי יש אוטובוס שנוסע לטבריה. אז נסעו לטבריה. התחלתי להסתובב במשק ותפשתי את יוסף יעקובוביץ', הוא היה שומר לילה. הוא לא ישכח את זה לעולם. הוא נורא התרגש כשאמרתי לו, אני חושבת שיש לי צירים. אז הוא חשב או טו טו כל רגע אני אלד. עד שהיה חמש בבוקר ואז הערתי את אברי ואמרתי לו שאני חושבת שיש לי צירים וצריך לנסוע ישר לטבריה לבית חולים. וככה זה היה, אני לא יודעת כמה זמן שנסעו לטבריה, הלו כל הנסיעות האלה לקחו כל כך הרבה זמן. האוטובוס התקפץ וזאת הייתה נסיעה אינסופית. הגעתי לבית החולים, זה היה שוויצר, בקושי בדקו אותי ואמרו, יש לך זמן, את יכולה ללכת לטייל. אז טיילנו-טיילנו טיילנו איזה חמש-שש שעות. אחר כך היו לי כבר כאבים נורא חזקים ואז אברי החליט, זהו-זה, הולכים. היה לנו רופא אחד מוכר שעוד היה מהעיר שלי והוא אמר, תשמע, מה שלא יהיה אתם מקבלים אותה כי אני כבר לא מסוגל לטייל אתה. כל הזמן אהה אהה. אז הפשיטו אותי ונשכבתי, אני זוכרת, נכנסה איזה רופאה ואומרת אוי-אוי-אוי, פה מתחילה ללדת. הדליקו את האור, כי היה בין הערביים כזה, בקושי הכינו אותי ללידה והלידה יצאה יופי, חלק לגמרי. בלי שום תפר, בלי שום דבר. ואברי לא חשב שאני כבר הולכת ללדת, הוא הלך לחפש לו איפה לישון. כי לא היה בית מלון ולא שום דבר. ילדתי תוך שעה, זה היה חדר ענק, אני זוכרת, היו שם 20-30 בחורות. אחת על יד השנייה. למה החזיקו אותנו שם עשרה ימים זה לא ברור לי עד היום הזה ואף פעם לא נבין את זה. בתוך הלכלוך הזה של השירותים שהיו מלוכלכים, ושלושה ימים אסור היה לנו לקום בכלל. היו שיטות שאי-אפשר לתאר.

כשאברי למחרת הופיע הראו לו את רינה. כל כך שמחנו שקראנו לה רינה. אז הוא נסע הביתה. אני נשארתי עוד שמונה ימים, לא יודעת, זה היה משהו די זוועתי. כשכבר הוא בא לקחת אותי הוא הביא פחות מידי בגדים. לפני שאנחנו חוזרים לקיבוץ היינו צריכים ללכת לדוקטור שיינפלד. זו הייתה מסורת כזאת, הוא היה צריך לבדוק את התינוקות לפני שאנחנו חוזרים הנה. הוא בדק את רינה ואמר שאין לה את טמפרטורת הגוף הרצויה, והיא לא יכולה לנסוע הביתה. וגם הבגדים לא מספיקים כי זה היה נובמבר והיה נורא קר. ומה אני אסע כל כך הרבה שעות, היא תקפא לי בדרך. אני הייתי אומללה, פרצתי בבכי ואברי שוב בחזרה לקיבוץ, הביא עוד פק-בגדים וכעבור כמה ימים הגעתי. הקבלה בקיבוץ – החדר שלי, אז כבר

גרתי בבית הצ'כי. אני זוכרת בדיוק, בחדר הראשון מצפון. על ידי גרה לאה נון וחנן, אחר כך מירצ'יק ואברי. החדר היה מאוד-מאוד נחמד בהשוואה ליתר החדרים, כי אברי עשה לי כיסא מעץ וגם בנה לי, אני לא יודעת מאיפה הוא לקח את העץ, מין מרובע כזה שהיה אפשר לתלות שם בגדים וזה היה ארון. כבר אז היה לי חדר בעיני מאוד מיוחד ואני זוכרת שגם היה איזה שולחן ועל השולחן היו כל מיני מתנות קטנטנות. היה מאוד נעים לחזור הביתה. את התינוקות מסרו כמובן לבית התינוקות וזה היה פחות נעים. אברי מאוד סבל מבית התינוקות, היה שם משטר מאוד ספרטני, הוא קרא לזה. זה עוד היה משטר של מלכה (אנדרסון) והחימום לא היה חימום והקירור לא היה קירור. התינוקות היו בלולים, בקושי על מחצלות, בתנאים מאוד פרימיטיביים. את הילדים רחצו בכיור, החזיקו אותם ביד אחת ושפכו עליהם מים מוקצבים, חמים ואחר כך מים קרים. היינו ששה-שבעה תינוקות בחדר אחד וכשהבחורים באו היה מאוד לא נעים. הכול היה מאוד לא פרטי ומאוד לא אינטימי ואברי מאוד-מאוד סבל מזה.

אני הייתי מאוד חברותית והיה חשוב לי החברה והשמח. השאלה החברתית מאוד שיחקה אצלי וגם תמיד באו לבקר הרבה אנשים. תמיד הבית היה מלא. הוא לא כל כך אהב את זה. הוא די אהב את הפרטיות שלו. אז ככה שהשנים הראשונות בבית התינוקות של רינה היו זיכרונות...נו... אי אפשר להגיד שכל כך נעימים. הבית הוא הבית שעכשיו הבית על יד הצ'כי, כן? זה היה בית התינוקות. מול איפה שציירו שמה היה מטבח ילדים ומשם הגיע האוכל לילדים גם. טוב, יש זיכרונות לא כל כך שמחים מהתקופה הזאת. אני גם עבדתי בתקופה הזאת במטבח. זה היה טיול שנתי להגיע למטבח. מדרכות לא היו, היה בוץ לא רגיל, היו צריכים להתחיל בארבע בבוקר בחושך, בקושי היה חשמל.

התנאים היו מאוד פרימיטיביים. אפשר להגיד שאברי די סבל מזה והוא גם לא היה בעצם הרבה בקיבוץ. היה איזה קורס למרכזי משק שהוא היה נוסע אליו זה היה איזה תשעה, אולי שנה שלמה. זה הוא אהב, כי הוא נורא אהב ללמוד.

כשאלן נולד התנאים השתפרו. אני זוכרת שאז גרנו מול חדר האוכל. בחדר הראשון הייתה המרפאה. אנחנו גרנו על יד זה. זה את זוכרת? כן, גדי נולד לתוך הבית ההוא, בסוף באמת גרה משפחת מנצ'ר. זה היה רגע ששלחו אפילו את מנחם לשליחות לאמריקה, זה אני לא אשכח. וגם בוקי ונעמי גרו שם? ועדנה גרה בבית, ומנחם הביא לנו בובות ענקיות, גם לעדנה וגם לרינה. זה היה ממש לא מהעולם הזה כי אז כמעט לא היו צעצועים. הבנות היו מאושרות עם זה, אני זוכרת. אני הייתי אז בהריון עם אילן, נעמי בוקסבאום הייתה בהריון עם יואל, והיינו מאוד קרו... ואז היה דוקטור קפלן. היינו מאוד קרובים ללדת ביחד והיא באמת יום אחד קיבלה כאבים, נסעה איכשהו וילדה את יואל. ואני, בראש השנה, הלכתי לקפלן ואמרתי, אני בראש השנה לא נוסעת לאף מקום. אני בראש השנה נשארת בבית, אני נשארת פה לחגוג את החג, הכול בסדר. החג הראשון עבר בסדר, בחג השני אני מקבלת כאבי בטן. בכלל לא חשבתי שאלה כאבי לידה, אני אומרת לו יש לי כאבי בטן. אז הוא אומר את, עם כאבי הבטן שלך, אלה כאבי לידה ואת מסתלקת מפה ולא אכפת לי איך! ולא הייתה תחבורה. היה אוטו אחד יחד של יהודה פון אמרונגן, זה היה בעלה של תמר (עמרם). אני לא יודעת איך היה לו אוטו, היה לו איזה תפקיד משהו. הוא הביא אותי בכל אופן, יהודה עמרם. הוא הביא אותי בראש השנה לשוויצר, אני לא יודעת בכלל אם אברי נסע אתי או לא. כבר לא זוכרת, בכל אופן הייתה אווירה מאוד-מאוד רגועה. היה שקט כזה, אני זוכרת שנכנסתי, אמרו לי לאן להיכנס, ששם יושבים, שם יש רופאה, ונכנסתי, וכולם שתו קפה. היה כזה רגוע, והסתכלו עלי, ילדה הגיעה עם הבטן, ואמרתי יש לי כאבים. טוב אמרו לי תלבשי איזו כתונת ותשכבי על העגלה. זה עוד לא היה חדר לידה, ואני נשכבת על העגלה ומתחילה ללחוץ, ואז מהר-מהר על העגלה מסייעים אותי לחדר לידה. ואני ילדתי את אילן על העגלה! שום פעם בלי תפרים ושום דבר, הצלחתי בפעם השנייה לא לחכות במשקים אלא ללדת באותו היום.

והבחורות האלה שנכנסתי בקושי הרגישו שאני לא חוזרת, וכמובן אני חוזרת עם התינוק ו – מה? את ילדתי? כן!

אילן היה תינוק יפה זה משהו בלתי רגיל. אני זוכרת שזאת שיילדה אותי הלכה מאחת לשנייה להראות את אילן. הוא היה יפהפה. חלק, הוא היה נסיך כמו הנסיך הקטן. מאוד יפה. מה רצה הגורל? שחיה לווננו חיכתה כבר בטבריה שבועיים לדוקטור עבאס, לריבה. ריבה! ואז נודע לה שאני שוכבת אז היא באה עם הבטן לבקר אצלי, אז מסכנה, זה היה ראש השנה שאני ילדתי, היא חיכתה עד יום הכיפורים! ריבה נולדה ביום הכיפורים, תמיד צחקנו. שאני נסעתי וילדתי והיא נסעה ועוד חיכתה שבועיים עד ליום הכיפורים.

טוב, עם אילן חזרנו הביתה, היה בסדר...

ריבה זה בכיתה של אילן. בין אילן יש 6 שנים. חיה לווננו ילדה מאוחר והיא הביאה את שלוש הבנות בשש שנים. כן? אם ריבה בת 40 ותרצה 46 אז באמצע יונה. את בגיל של רינה? אני הייתי צריכה כל פעם הרבה זמן לחכות, לשכנע את אברי. כי העולם כל כך מזופת, לא צריך להביא ילדים לעולם. זה מאוד קשה, הוא לקח את החיים מאוד קשה. וגם החיים בקיבוץ הם מאוד קשים. כל הזמן היו מאורעות, כל הזמן היו צרות עם הערבים. כשאילן נולד זה היה מלחמת השחרור אז אמרו טוב, זהו-זה, עכשיו גמרנו את המלחמה הזאת, כבר לא יהיו מלחמות. אני חושבת שהוא בכלל לא הגיע לזה שאילן היה בן 18 והיה צריך להתגייס. כי אברי נפטר בגיל 60, זאת אומרת שאילן היה בן 10. זאת אומרת שהוא אפילו לא זכה לדעת כמה שהוא צדק. אני בעצם כמעט גידלתי את הילדים לבד אפשר להגיד. כי אברי באיזה תקופה מסוימת עזב את המשק לאותו משק פועלות שאני הייתי, והיה שם מדריך חקלאי. זה היה אחר כך בית ספר חקלאי, כבר לא היה משק פועלות, ומשם הוא הביא הנה את פרובילר ואת איתן ילינק ואת אברהם חידו שנהרג. החדרתים. הוא הביא אותם הנה כי הוא היה שם שנתיים. כן, אני גם ביקרתי שמה אבל הוא היה שם מדריך בעצם שנתיים.

הוא עבד במטע, עם אברי צור, הוא לא כל כך הסתדר אתו. זה היו שני טיפוסים מאוד קשים. הוא עבד בבריכות הדגים עם חיים אדן, זה הלך טוב מאוד. ואחר כך היה רגע כזה, אני לא יודעת בכלל אם את יודעת את זה, שמשרד החקלאות בנה את הבית של הסנדלרייה בשביל אברי. זאת הייתה מעבדה, לחקר הדייג ולחקר הדגים, הוא ישב שם עם מיקרוסקופ ועבד שם די הרבה זמן. זאת הייתה תקופה טובה, כי את העבודה הזאת הוא מאוד...

אברי היה מאוד רב גווני. הוא קודם כל היה מוח מאוד טוב, הוא גם היה מורה. הייתה גם תקופה שהוא היה מורה בכפר בלום. ידעת את זה? הוא לימד שם ביולוגיה. הכיתה של מרדכי ועסיס, תמר ויעל. יש תמונת מחזור של הכיתה הזאת שהוא על התמונה, ויחד עם זה הוא היה בחוץ לארץ מורה להתעמלות, על ידי מכבי שלחו אותו להשתלמויות והוא היה מורה להתעמלות. הוא היה מתעמל נהדר על כל מיני מכשירים. מכשירי התעמלות. הוא היה מצוין בהתעמלות. הוא גם נתן פה הרבה הספורט לילדים וילדים מאוד אהבו את זה. הוא עשה את זה בהתמדה ובהרבה אהבה. אחר כך הייתה תקופה שהחליטו – אם חקלאות, אז למה שהוא לא ילמד חקלאות? ואז הוא בעצם נסע לרחובות ללמוד חקלאות. הוא היה בבית ספר לחקלאות ברחובות, משמה הוא חזר כל שבועיים הביתה, לוויקנד. אז הוא התחיל להתלונן שיש לו מיחושים ביד וברגל. מעל שבת, כן, ואני זוכרת שהייתי שומרת לילה, הילדים היו אז בבתי ילדים. ומה נתן הגורל? היה לנו אז חתול, לא כלב, גרנו פה, בשיכון ב', איפה שהעץ אגוז שהוא שתל אותי, את העץ אגוז הזה. זה היה נקרא ארמון, חדר וחצי עם מטבח לחוד ועם מקלחת לחוד, זה ממש היה ארמון. באותו זמן אילן חלה בדלקת פרקים. כבר פעם שנייה. הוא היה מאוד חולה, מאוד מאוד חולה, והוא שכב בחדר הזה וכל מיני בחורות ישבו אצלו. כל אחת שהייתה בהריון ישבה אצלו, כי אני עבדתי, הייתי מטפלת, נדמה לי שהתחלתי לעבוד עם חדווה בגן. עבדתי קודם עם רבקה זוננפלד והילדים בני השנתיים. עברנו לפעוטון, היה לי גם אלבום קטן, נתתי לארכיון, מהילדים האלה שעבדתי אתם. ומשם עברתי עם

הילדים גדעון, נעמה, מיה, דליה, קבוצת ורד, לגן מעין. בגן מעין אז נכנסתי להריון עם אורשי. גם עם אורשי עבדתי עד ליום האחרון, אברי היה צריך לנסוע, ואז אמרתי לו בשבע בבוקר, אני חושבת שיש לי כאבים. ואז ילדנו בקרית שמונה. אז הוא לקח אותי לקריית שמונה, אני זוכרת, עם התיק שלו, זה היה בשעות הצהריים. מי ילדה שם? אסתרקה הורנסקי עם איה. איה נולדה ארבעה ימים לפני אורשי והיא עמדה לנסוע הביתה, ואני אמרתי לה, תחכי-תחכי אולי אני אלד ואז גם תוכלי לספר. והיא באמת חיכתה, והיו שם שתי מיילדות צעירות שכל פעם עזבו אותי, ואמרתי להן זו כבר לידה שלישית, תעשו לי טובה אל תעזבו אותי. הן רצו ללכת לאכול. אל תעזבו אותי, תישארו פה. וטאק, בשלוש לחיצות ילדתי את אורש. ואסתרקה נסעה הביתה ואז צלצלו והייתה שמחה גדולה. אז הייתה תקופה של זלמנוביץ'. את זוכרת את זלמנוביץ'? הוא אחר כך בדק את התינוקות, כי הוא לא היה. הוא בדק את אורש, הוא היה קצת כחול, אולי לא לחצתי נכון, תמיד סיפרתי לו את זה גם שהוא היה כחול אבל אחר כך ראו איך לאט-לאט מלמעלה עד למטה הדם זורם ואז הוא נעשה תינוק ורוד. והיה נורא נחמד כי שמו את התינוקות בתוך סלים על יד האימהות. לזה לא זכיתי פעמיים, וזה היה נורא נחמד. אמנם לא יכולנו לישון כי הם בכו כל הזמן, ואז היו רק ארבעה ימים, זה לא היה בית חולים, זה היה מרכז בריאות. אז כבר לא היינו צריכים לנסוע באוטובוס, באו לקחת אותנו. טוב, זה היה לפני שלושים שנה, הכול כבר התקדם קצת. כבר לא כל כך פרימיטיבי. אני לא אשכח שעמדתי לפני גן מעין וכל הילדים יצאו לראות את התינוק של חוה. אז נפתח בית התינוקות איפה שסנונית. אסף היה התינוק הראשון שם, אסף ואיה, ואורשי השני בסנונית. המטפלת הייתה לילו טל.

בעצם שכחתי לספר לך שכשבאתי לקיבוץ עבדתי בגן הירק, בשנים הראשונות, עם טובה ועם יוסף יעקובוביץ. ועוד כמה אנשים שעזבו בינתיים את המשק. אחר כך עבדתי במטבח ואחר כך עבדתי בבית הילדים. רוב החיים בעצם עבדתי בבית הילדים בלי אף יום של הכשרה. אני לא מבינה איך בכלל נתנו לבחורות לעבוד בלי הכשרה, רק לפי אינטואיציה. אז אחת הייתה לה אינטואיציה כזאת ואחת הייתה לה אינטואיציה כזאת. שום הכשרה לא קיבלנו. אני צריכה להגיע למסקנה שאם אני מסתכלת אחורה החיים שלי היו די קשים. למרות שאף אחד לא הרגיש בזה, כי בדרך כלל החזקתי מורל והייתי מאוד אופטימית. כי כשאברי נפטר אז אורשי היה בקושי בן שנה. עכשיו, ב-1990 זה יהיה 30 שנה, ואורשי יהיה בן 31. אז הוא היה בן שנה. אילן היה בן 10 ורינה הייתה בת 16-15. ועל יד זה להיות עוד מטפלת, ומטפלת כמו אז, זה לא מטפלת כמו היום, כן? זה מטפלת שמתחילה ב-06.30 בבוקר לעבוד, להקים את הילדים ולהחליף להם את הפיפי ולאורר את המיטות, וארוחת בוקר, וטיוילים אינסופיים במשק. הרבה-הרבה טיוילים, הרבה דיבורים, הרבה סיפורים, הרבה מאוד משחק עם הילדים ביחד, גרוטאות ודברים כאלה זה לא היה קיים והיו מעט מאוד צעצועים. אז הרבה תעסוקה עם הילדים בעצם. ולגדל תינוק, ולא בבית, במרחק של משיכון ב' ועד לסנונית, ובלי טלפון, ומוסרים לך, הילד בוכה, ואת צריכה לקום ולבוא ולהניק. הכול היה בעצם כבר אצל אורי הרבה יותר מתקדם, אבל חיים קשים כי, איך להגיד, לא יכולתי אף פעם להתפנק כי לא היה כל כך מי שיפנק אותי ולהיות מטפלת זה היה ממש עבודה קשה. אני זוכרת את עצמי לעבוד רוב הזמן משש וחצי עד עשר, לצאת להפסקה עד 12, ב-12 לצאת עם העגלות המזופתות למטבח להביא את האוכל, ולהדיח כלים אחרי זה, ולרחוץ ילדים, לא היה דבר כזה שלא רחצו ילדים בבית ילדים. ולהשכיב אותם, ולהקים אותם, עד שהגענו הביתה היה ארבע וחצי. ואז היו לך שלושה ילדים. אבל מה? אילן תמיד אומר – אל תשווי. הילדים שלך היו יוצא מן הכלל טובים. וזה באמת נכון. הילדים הפרטיים שלי היו משום מה מאוד טובים. לא הקשו על החיים שלי, הם לא היו מסובכים ולא היו לי בעיות סביבם. הם היו ילדים רגילים ולא מיוחדים, ולא מפונקים, פשוט ילדים רגילים ולא עשו לי בעיות.

הזיכרון הכי גרוע היו ההרדמות האלה בערב. זה היה משהו שלחץ עלי בצורה בלתי רגילה: במקום לעשות תורנות של הורים כל פעם המטפלת הייתה צריכה לבוא ולעשות את השקט הזה ולהיות המכשפה הזאת, אז זאת אומרת שכל ערב שהייתי יכולה להגיע קצת לרווחה וקצת לנשום לעצמי הייתי צריכה ללכת לבית הילדים. זה היה משהו כל כך מזופת. ומה שעוד זיכרון לא כל כך נעים – כל פעם ההשכבות בבתי הילדים – תספרי עוד סיפור ועוד סיפור, ועל ידך גם מספרים סיפור וזה הכול היה בקול רם ולא היה רגע פרטי בעצם. לא היה שקט נפשי בשביל הילדים. לא היו רגעים פרטיים. הילדים בעצם היו די מעט עם ההורים. לדעתי הרבה פחות מידי ביניהם ובין עצמם. אולי מצד אחד זה טוב כי לא היו הרבה ריבים בין האחים והאחיות כי לא היו הרבה ביחד, אבל אני לא יודעת אם לא נוצר היום, על ידי הלינה הנפרדת קשר יותר הדוק בין האחים על ידי זה שהם מארבע ועד למחרת בבוקר נמצאים ביחד. אני חושבת שזה היה חסר לילדים שלנו ורינה מודה בזה שהחינוך ביחד היה לה די קשה מידי פעם, כי אין פרטיות. וזה, הילדים של הכיתה של רינה היו לפי דעתי מאוד אינדיווידואליסטים: יאיר, ואמנון ונעמי ושירי ותרצה ושולי, כל אחת הייתה די אינדיווידואליסט עם עולם פנימי של עצמה, והם היו צריכים להתחלק עם עוד שלושה ילדים בחדר והחוויות המשותפות. היום אני חושבת שאם הילדים לחמו שהילדים שלהם יהיו בבית אצלם הם ידעו מה שהם עושים וההורים יכולים להקנות הרבה יותר לילדים מעצמם וחיי המשפחה הם יותר עשירים. לדעתי.

טוב, זה שחיי המשפחה פעם לא היו ה-חיים החשובים בקיבוץ אלא חיי החברה, היום זה כבר לא ככה. היום חיי המשפחה הם המדרגה הראשונה ורק אחר כך חיי החברה. זה ההבדל בין הקיבוץ של פעם והקיבוץ של עכשיו. יש בזה גם דברים עצובים. אם אני חושבת היום שהורים נשארו פה לבד ובחגים יש להם בעיה עם מי לשבת, לא יושבים יחד עם הילדים, אז נורא צר לי עליהם. זה תמיד-תמיד עצוב. פעם המסיבות היו מאורגנות כך שהן היו מאורגנות ב"ח". שכל הקיבוץ היה יושב ביחד. זה! ואז לא הייתה הרגשה, מי שהיה רווק, או אם מישהו היה לבד, שהוא לבד. היום כשכל הגלגל הזה התהפך למשפחתיות, אני חושבת שכל ההורים שנשארו לבד, או אלה שנשארו רווקים מאוד קשה להם בכל פעם שיש מאורע חגיגי. אני כל פעם חושבת שזה מהווה בעיה. זה בעצם המהפך בקיבוץ. שהכול היה פעם מבוסס על החברה והיום הכול מבוסס על המשפחה. לא היה קיים דבר כזה שהורה הלך למרפאה עם ילד, שהורה הלך למרפאת שיניים עם ילד, שהורה הלך לסנדלריה עם ילד. הכול-הכול עשתה המטפלת. כל העבודות האלה היו על המטפלת. על ידי זה המטפלת הייתה גם הרבה-הרבה יותר אחראית. מטפלת הייתה הכתובת, והורים התקשרו עם המטפלת אם היה משהו. היום אני לא יודעת אם המטפלת יודעת בכלל מה שהולך בנפש של הילד. מה שהולך בבית הספר כן, אולי, כי יש מקשרת. אבל בעצם המטפלות אז הכירו את הילדים יותר והיום הכול מבוסס על הורים. אני לא יודעת בסופו של דבר מה יותר טוב. אני חושבת שהיה צריך לעשות שיח. שיח ילדים שגדלו בבתי ההורים עם שיח ילדים שגדלו בבית הילדים. היה הרבה הווי גם בבתי הילדים. אני חושבת שאילן זוכר את הכיתה שלו לטובה. זאת הייתה כיתה מאוד מאוד תוססת ומאוד דינמית. תמיד קרה משהו, תמיד היה איזה מפעל ביחד והחברים מאוחדים עד עצם היום הזה. לעומת זאת בכיתה של רינה אין להם הרבה קשר בכלל. בכיתה של אילן משהו מיוחד, נשארו להם יחסים ממש טובים יחד.

אורשי לא גר עוד בבית. גם עוד לא. התחילו לגור בבית קרן ועדי (הנכדות, הבנות של רינה), הילדים של אמנון ועופרה ארבל. הם בכלל לא יודעים מה זה בית ילדים. וגם הילדים של מיכל סלע. כי היא הייתה הלוחמת האמיצה ביותר, לא היו חשובים להם התנאים, אם הם לוקחים את הילדים הביתה. אני זוכרת את עופרה ואמנון ארבל, גרו פה בשיכון ב' עם שלושה ילדים. כן! הם ישנו בקומות וגרו והכול הסתדר. אילו לא היו מתחילים בחוליות את הלינה הנפרדת באופן פרטיזני זה לא היה קם. לזכותה של חוליות – התודעה הגיעה מאוד

בזמן. התחילו לבנות בזמן, לא נכנסו לחובות כלכליים ועל ידי זה לא הגיעו למצב כלכלי ירוד כמו יתר הקיבוצים שנזכרו לעשות את זה מאוחר מאוד.

ש...לא שומעים

ת: כן, הייתי עושה איתן, נכון. עם ארבע הבנות. תמיד, תמיד. על ידי זה שלמדתי הרבה ריקוד בחוץ לארץ ונורא אהבתי את זה אז בזמן שהייתי מטפלת אז נוסף לזה שהייתי מטפלת הייתי עושה איתן הופעות. יש לי תמונות, אני אחר כך אראה לך. לחתונה של אמנון עשיתי עם הכיתה של אורשי מנואט. את לא זוכרת את זה, זה היה לפני 22 שנים, היית פה כבר? אז יש לי תמונות. זה היה משהו! זה היה בלתי רגיל. עשיתי הרבה מאוד ריקודים עם ילדים. התחלתי לעשות את הריקוד "פתחו את השער". אני התחלתי לעשות את זה עם הילדים וזה התקבל מאוד יפה. כשאמרתי לאורשי שאולי אעשה לחתונה שלו הוא אמר "אימא, זה כבר קיטש". אבל בסופו של דבר כל הקיטשים חוזרם למודה וזה תמיד נחמד.

כן, תמיד עשיתי הרבה ריקודים עם הבנות, היו לי ארבע בנות (בבית הילדים) וארבעתן היו מאוד גמישות. אחר כך ארבעתן גם למדו בתל חי ריקוד. עשיתי ריקוד גם בחתונה של ברומט, אני זוכרת. התעסקתי עם זה הרבה. אני מאוד אהבתי להופיע. היה ריקוד שקראו לו ריקוד האור כשעוד לא היה לנו אור, (צוחקת) עוד הדליקו את הלוקס. סיפרו לך בטח, חיים סלע. היה לוקס, רק עם זה ישבו בחדר האוכל. לא היה חשמל. היה רגע אחד שעברנו מהלוקס לחשמל ואז עשינו מסיבה גדולה. ואז עשיתי את ריקוד האור. המצאתי ריקוד. גם בפורים, הרבה מאוד עשיתי ריקודים קבוצתיים, מאוד אהבתי את זה. אהבתי גם הרבה להופיע בפורים. עד שהילדים שלי גדלו-גדלו-גדלו ואמרו "אבל אימא, כל כך התביישנו". אבל אז אני אמרתי – מה שאני אמרתי תמיד היה נכון – הילדים לא צריכים להשתתף ביחד עם המבוגרים במסיבות. זה לא היה בחוץ לארץ וזה גם לא טוב פה. כי יש לילדים הרבה מאוד ביקורת על ההורים, ההורים את הביקורת על הילדים אף פעם לא יגידו כי זו תמיד ביקורת טובה כמובן. כל הורה חושב שהילד שלו הכי מוצלח והכי כשרוני. אבל לדעתי ההורים צריכים לעשות להם את המסיבות שלהם והילדים את המסיבות שלהם. גם למחרת נפגשים בבית הילדים ואומרים להם אימא שלך זה ואבא שלך זה וכך הלאה. טוב, זה כבר לא רלבנטי לי אבל הייתי מציעה להורים היום לא לעשות מסיבות ביחד עם הילדים. לא נראה לי. אני, כשהם היו גדולים והייתה שיחה בין הילדים וביני הם אמרו נו – זכרנו איך שיצאת מהמיטה ביחד עם מרדכי לוונו. זה היה צחוק בלתי רגיל והם התביישו נורא. נו טוב, מה לעשות. הילדים שלי בסך הכול, על ידי זה שלא היו בבית היו גם פחות שיחות. אז לא כל כך שוחחו עם הילדים, ההורים. והם, על ידי זה היו גם די סגורים. ועכשיו אני מצטערת שהיו עוד הרבה דברים שהחזיקו בבטן ולא סיפרו. זה אני מאוד מצטערת. עכשיו כבר בעצמם יש להם ילדים ולא כל כך יוצא לשוחח ודווקא לפעמים מאוד מעניין לשמוע מה זה חושב על הלינה הנפרדת. עם רינה דיברתי דווקא. היא אמרה שלה זה לא היה קשה. ואילן תמיד אומר – נו אז לך זה לא היה, כי הילדים היו בבית הילדים, הערבים שלך היו פנויים. את יכולת לפחות... הם קשורים בערבים, זה נכון. ואז לא היו צריכים לדאוג לבייבי סיטר. גם זה נכון. הכול נכון. להנה ולהנה יש פלוסים ויש מינוסים. אף פעם אי אפשר לדעת מה הכי טוב בשביל הילד כי הילדים הם שונים. לכל אחד יש אופי אחר. תמיד חשבת, למשל, שהילדים שלי יהיו קיבוצניקים ואני חושבת שהם הרגישו טוב מאוד בקיבוץ. אבל אני לא חושבת שרינה סובלת מזה שהיא לא חיה בקיבוץ. ואורשי – עכשיו אני גם לא משוכנעת בזה שהוא קיבוצניק בדם. הוא מאוד אוהב את הקיבוץ, מאוד קשור עם האנשים אבל הוא די אוהב לעשות מה שהוא רוצה ושלא יגידו לו מה לעשות. יש לי הרגשה כזאת, שמאז ומתמיד הוא די רצה לעשות מה שבראש שלו. ובסך הכול זה גם יצא ככה. אברי בעצם לא היה קיבוצניק נלהב אף פעם. הוא גם בעצם רצה לעשות מה שבראש שלו. ואני די הכרחתי אותו. היה גם רגע שרצינו לעזוב את הקיבוץ ואז היה ככה שאם מישהו רק חשב על זה ולא אמר את זה בקושי בקול רם, כל ערב באו משלחות. עבדו עליך, דיברו אתך, אל תעשי את זה ואל תעשי את זה. אני תמיד הייתי

קשורה מאוד גם לאנשים וגם למקום. ואני אמרתי שאני אף פעם לא אעזוב את הקיבוץ. אי-אפשר לדעת מה היה קורה אילו אברי היה ממשיך לחיות והיה לוחץ עלי – אי אפשר לדעת. כי הוא גם כן די אהב לעשות את הדברים לפי הראש שלו ולא כל כך שיגידו לו מה לעשות. בקיבוץ הרבה פעמים זה לפי הראש של הקיבוץ כן? את צריכה להתנהג כמו שהקיבוץ רוצה. עכשיו אם יש לך עוד שאלה?

רחל בינתיים אומרת שחדווה סיפרה שהיה קשה-קשה-קשה. אני זוכרת שהיו מסיבות, שלושים, ארבעים, והייתה מסיבה אחת שאני הייתי צריכה לדבר כאילו על נוסטלגיה. ואז אני כל הזמן הדגשתי שנוסטלגיה זה לא רק ימים יפים ולא רק חגים ולא רק מסיבות. לא רק חגיגות. הזמנים היו מאוד-מאוד קשים, מאוד פרימיטיביים. עובדה שהמון אנשים עזבו. עזבו בגלל זה שהילדים היו בבתי הילדים והבחורות לא עמדו בלחץ הזה, של בתי הילדים ולא עמדו בזה שהיו צריכים ללכת להשכיב את הילדים כל יום בשלושה ארבעה בתי ילדים. היום אם חושבים על זה זאת לא הייתה מסיבה. ללכת מבית ילדים אחד לשני זה היה אפילו הרבה מאוד מעצבן ואני בטוחה שהאווירה הזאת בערב בהשכבות הביאה לסכסוכים בין בני הזוג. כי היו וויכוחים שמה, הבחורים התווכחו על עבודה והראש שלהם לא היה אצל הילדים. זה לא היה פיקניק. היו זמנים קשים. אני זוכרת שהיה יום וותיקים במועדון והמיקרופון הלך מאחד לשני ואני הדגשתי את זה בכול פעם. הזמנים היו מאוד קשים ואני שמחה שהילדים שלנו כבר חיים בזמנים יותר טובים והתנאים יותר טובים. יש להם חיים יותר קלים, למה לחיות כל כך קשה כמו שאנחנו היינו? רק בגלל שהיינו צעירים לא הרגשנו בזה. היום, רטרואקטיבית כל אחד מהוותיקים שיחשוב על זה יבין שהחיים היו מאוד קשים. אני כבר לא מדברת על המחלות. אני באופן אישי קדחת לא תפשתי. אבל חטפתי טיפוס ושכבתי שישה שבועות בבית חולים. ולא היו תרופות. סתם שכבתי שם. לא נתנו לי שום תרופה אני לא יודעת עד היום מה עשיתי שם שישה שבועות. לעשות צחוק עם הרופאים והאחיות? לא נתנו לך לרדת מהמיטה.

מי שאומר שהייתה רק אידיאולוגיה וריקודים ושירים – גם זה היה, אבל על יד זה היה מאוד מאוד קשה. זהו, רחל.

אז רחל בעצם הזכירה לי מה היה כשעבדתי כמטפלת עם כיתת ורד. קיבלתי אותם כשהיו בני שנתיים ואת בעצם קיבלת אותם ממני. רחל החליפה אותי. אז הם היו בני חמש עשרה. בין זה היו לי שניים-שלושה משברים קשים שהחלטתי לעזוב את בית הילדים, יותר מידי קשה לי. שוב פעם התחיל הסיפור של כל ההורים שבאו אלי, לחצו עלי – שוב פעם המשכתי. אני זוכרת שחגגו לי עשר שנים שעבדתי בבית הילדים – מסיבה בלתי רגילה. עם שירים, עם משחקים, ואז מה שנקרא סחבתי הלאה. היה לי מאוד קשה. אני זוכרת מה עשיתי כל פעם שהיה לי קשה: הלכתי שבוע לשמור. זה נורא אהבתי. ראש שקט-שקט. נקי. שבוע ימים לשמור ובבוקר כשכולם הולכים לעבודה ללכת הביתה ויש לי ראש נקי זה היה נהדר. אז היה ככה כשסיימת לעבוד באיזה מקום היית הולך לעשות שלושה חודשים מטבח. הלכתי לעשות שלושה חודשים במטבח ואז הלכתי לעשות אריזה בבית החרושת. להגיד שזה סיפק אותי – באמת שלא! זה היה משהו שעיצבן-עיצבן! והיה לי מאוד קשה. עד שיום אחד יהושוע בא אלי, הוא היה אז מנהל המפעל ואמר – חווה, הולכים להקים מרכזייה. אולי את רוצה להיות מרכזנית? זה היה בשנת 1970, את זוכרת מתי הייתה למרדכי תאונה על הכביש?

בכל אופן בקשר למרכזייה אמרתי לו, יהושוע, אני לא יודעת מה זה, בוא, אני אנסה. הביאו איזה קופסה מעץ שהיו לה שני קווים. אני בעצם הייתי ממש המרכזנית הראשונה בחוליות. שני קווים היו לה והיה מאוד קשה. כל אחד רצה לקבל, אני סידרתי את כל השיחות, דרכי הלכו כל השיחות, כולם לחצו עלי. כולם היו כאילו המנהלים שלי. הייתה תקופה מאוד קשה. עד שהחליפו את המרכזייה הזאת והיו יותר קווים והיה יותר קל. בכל אופן, אם אני משחזרת, אני עכשיו עוד מעט 20 שנה עובדת במרכזייה. כן. לדעתי מ-1971. או 1970, קיבלתי את

המרכזייה היותר משוכללת, ולא הפסקתי אף יום לעבוד במרכזייה אף יום. המרכזיות היו שונות ומשונות ואני כל פעם נשארתי. היה לי טכנאי אחד ג'ינג'י שהתחיל לעבוד אתי עוד עם המרכזייה הראשונה. בינתיים הוא התחתן, נולדו לו ילדים והוא 20 שנה כל פעם בא. עכשיו הוא כבר עזב מכיוון שהמרכזיות הן אוטומטיות. עברתי את כל המנהלים, כן? עברתי את יהושוע, עברתי את שלמה קוגל, עברתי את מנחם, הרבה שנים, מנחם היה די הרבה שנים. אחר כך יאיר ועכשיו יהודה. כן. היו לי גם כמה משברים אבל כל פעם החלטתי שאני לא אעזוב את זה כי זה בכל זאת עבודה עצמאית ואין לי מישהו על הראש. ובכל זאת יש לי חדר ואני לבד. והנה החזקתי מעמד ואני מתארת לעצמי שעד סוף ימי חיי אני אחזיק מעמד במרכזייה. היה לי מאוד קשה מאז שקיבלתי את ההתקף לב. זה היה הרבה מתח והרבה לחץ. ואז פתאום החלטתי, בעצם מה שכל החיים שלי חלמתי על זה – לעבוד אחרי הצהריים ולא בבוקר. כל החיים שלי אני חלמתי על זה, לא לעבוד בבוקר. למה? כי אני אוהבת ללכת מאוחר לישון ואני אוהבת בבוקר לישון. ככה יש לי היום את החלום הזה שאני יכולה כל יום לקום בתשע בבוקר. אני הולכת לאכול ב-11.30, מתחילה לעבוד ב-12, עד שלוש ורבע, שלוש וחצי. זה מה שכל הבחורות שונאות, הן רוצות מהר-מהר לגמור את העבודה וללכת הביתה, ואני בדיוק הפוך. אני מאוד נהנית מזה שבצהריים כשכולם הולכים לאכול אני הולכת לעבוד. ואז שעה יש לי בכלל שקט, הפרטיות הזאת והחדר, אז ככה שבסך הכול, אם אני מסכמת, אני די אהבתי את העבודה במרכזייה. זה הרבה שיחות טלפון שלפעמים היו מאוד מעניינות ואני חושבת שבסך הכול אני אופטימית ורואה תמיד את הטוב.

מה שאני לא קיבלתי מהקיבוץ זה בעצם אף יום לימוד. בעצם אף יום לא למדתי שום דבר. אפילו שאני מרגישה שחסר לי משהו אני מרגישה שהחיים לימדו אותי הרבה. אם אני מסכמת אני בסך הכול מרוצה שהייתי בקיבוץ. אני לא יודעת איך שהיו מתנהלים החיים בחוץ, עם הייתי יותר מאושרת, אם הילדים היו יותר מוצלחים, אם הם היו מגיעים ליותר הישגים. אני לא יודעת.

זה מה שיש.